

Srba Požeške kotline, a to je Drugi svjetski rat, odnosno stradanje pod vlašću Nezavisne Države Hrvatske. U to doba uništen je naslovljeni hram. Dio poglavlja posvećuje se analizi suradnje između požeških pravoslavaca i komunista u vrijeme socijalizma. I ovo je poglavlje popraćeno fotografijama.

Naslov četvrtoga poglavlja je *Duhovni pastiri* (43-81). Ovo poglavlje sadrži opise djelovanja požeških paroha od prvoga, Gervasija Lazića, sve do trenutnoga, Nikole Petrovića. Poglavlje je ilustrirano prigodnim fotografijama. Sljedeće poglavlje, *Domovi i duše* (82-94), statistička je analiza pravoslavnih vjernika požeške parohije te prikaz fotografija pravoslavnih crkava toga područja. U nastavku knjige, u predzadnjem poglavlju „Mitovi i argumenti“ (95-100), autor se posvetio srpskom, odnosno pravoslavnom pitanju u socijalizmu na području Požeštine. Koristeći se analizom podataka toga vremena i onih suvremenih, ne previđajući probleme poput nacionalizacije dijela crkvene imovine te ukidanja vjeronauka u državnim školama, pokazao je kako je narativ o pritiscima na srpske pravoslavne vjernike u socijalizmu uglavnom samo mit, barem kada je u pitanju područje Požeške kotline. Na samome kraju, autor, rimokatolik po vjeroispovijesti, iznosi i svoja opažanja koja je stekao kao sudionik pravoslavne liturgije u Požegi. To poglavlje nosi naslov *Promatranje sa sudjelovanjem* (101-104) pozivajući se na metodu terenskog rada u istraživanjima socijalnog antropologa i etnologa Bronisława Malinowskoga. Knjiga u *Zaključku* rezimira ključne uspone i padove srpske pravoslavne zajednice u Požeštini (105-108).

Knjiga *Dijalog u šumskoj dvorani – tragovima paroha požeških* vrijedan je i zanimljiv prikaz dijela lokalne povijesti. Jezično i stilski tekst je prilagođen širokoj publici. Segmenti koji inače uz sebe vežu predznak suhoparnosti poput kronologije i statistike, u ovom su djelu „prošarani“ drugim elementima, poput iskaza svjedoka i fotografija. Vinko Tadić koristio se arhivskim izvorima, ali je i stvarao vlastite izvore razgovorima sa svojim sugrađanima. Na kraju, treba istaknuti i to da je autorovo promatranje sa sudjelovanjem svakako pomoglo u još korektnijem analiziranju, opisivanju i zaključivanju.

Iva Šubara

Kazimierz Moczarski, *Razgovori s krvnikom* (prev. Slaven Kale), Zagreb: Srednja Europa, 2024, 343 str.

U hrvatskoj historiografiji nisu česti prijevodi osobnih priča sudionika pojedinih povijesnih događaja, osobito ratnih sukoba. Većinom su dosad objavljivani dnevnički zapisi pojedinih časnika ili vojnika koji ne otkrivaju previše, osim kronike događaja u kojima su sudjelovali. Zbog toga su svaki rad i knjiga o događajima koji su obilježili i odredili smjer kretanja povijesti Europe, osobito o ljudskim sudbinama iz perspektive sudionika sukoba, dragocjeni i vrijedni čitanja te prijevoda na hrvatski jezik. Na taj se način povjesničarima i drugim znanstvenicima te zaljubljenicima u povijest, otkrivaju manje poznati detalji o uzrocima, tijeku i posljedicama nekog događaja. Drugi svjetski rat i njegove posljedice i danas su aktualna tema, osobito nakon ruske invazije na Ukrajinu i drugih nestabilnosti koje „tinjaju“ u Europi.

Kazimierz Moczarski objavio je 2018. izvornik – *Rozmowy z katem*, a 2024. godine knjigu je na hrvatski jezik preveo Slaven Kale. Predgovor hrvatskom izdanju napisao je Damir Agičić. U predgovoru se navodi kratak životopis i sudbina Kazimierza Moczarskog, jednog od junaka poljskog pokreta otpora iz Drugog svjetskog rata koji je nakon rata zatvoren te je 1949. godine

proveo 255 dana u ćeliji s dvojicom nacističkih zločinaca – Jürgenom Stroopom i Gustawom Schielkeom. Potom slijedi popis i pojašnjenje kratica korištenih u knjizi. Knjiga je podijeljena u 26 poglavlja u kojima se kronološki opisuju život Jürgena Stroopa na temelju bilješki koje je u varšavskom zatvoru sastavio Moczariski. U prvom poglavlju, naslovljenom *Oči u oči sa Stroopom* (1-9), Moczariski opisuje dolazak u varšavsku ćeliju i upoznavanje sa Stroopom i Schielkeom koji su izdržavali kaznu u Poljskoj i čekali daljnji razvoj situacije te izvršenje smrtne kazne. Poglavlja *U podnožju Bismarckovog Heruska* (9-24), *Pod zastavom Cara* (24-32) i *Urednik* (32-42) opisuju Stroopovo djetinjstvo, odrastanje, školovanje i život u rodnom mjestu Detmoldu u Kneževini Lippe u Njemačkoj te sudjelovanje u Prvom svjetskom ratu. Nakon toga, obrađuje se povratak u rodni Detmold i stanje u gradu i Njemačkoj 1920-ih godina. Peto je poglavlje naslovljeno *Ukazanje u Münchenu* (42-52) te govori o Stroopovu pristupanju nacističkoj stranci i njegovu viđenju nacizma kojeg je veličao i u zatvoru. *Lippe izražava volju naroda* (52-63) sljedeće je poglavlje koje opisuje političku situaciju u Njemačkoj 1932. godine kada je Stroop postao pripadnik Zaštitnih odreda (Schutzstaffel/SS) i gorljivi zagovornik nacističke stranke. U tom je razdoblju upoznao Hitlera, Göringa i Himmlera. Od sedmog poglavlja *Poslušani, sit i dostojanstveni* (63-76) opisuje se Stroopovo napredovanje u okviru SS-a te službovanje u Münsteru, Hamburgu, a povremeno i u Berlinu. Sljedeće poglavlje naslovljeno *Na čelu Block-Standardtea* (76-84) opisuje svečanu paradu nacističke stranke u Nürnbergu koju je predvodio upravo Stroop. U devetom poglavlju *Dachau, Beneševa vila i Churchillova kada* (84-97) opisuje njegovo školovanje u časničkoj školi u Dachau te nacističko pripojenje Sudeta 1938. godine. Stroop je oko godinu dana živio i radio u Karlovym Varyma te boravio u vili čehoslovačkog predsjednika Beneša, o čemu Moczariski detaljno piše. U sljedećem poglavlju, *Zloguka sova* (97-108), opisuje se početak Drugog svjetskog rata i zauzimanje Poljske. Tada je Stroop premješten u Poznanj te je u razgovoru s Moczariskim otkrio svoje viđenje policajca i nacističkog policijskog sustava i svoj odnos s Arturom Greiserom, namjesnikom okupirane Poljske, s kojim Stroop nije imao dobre odnose. U poglavlju *Na pozadinskoj bojišnici* (108-115) opisane su borbe protiv Crvene armije na Kavkazu te odnos prema sovjetskim zarobljenicima. Potom slijedi tekst naslovljen *Autocesta i ukrajinska maštanja* (115-122) u kojima se Stroop prisjećao svoje službe u Ukrajini potkraj 1941. i 1942. godine. Trinaesto poglavlje, *Već bijaše u vrtu ... Na Kavkazu* (122-131), nastavlja se na prethodno i opisuje situaciju na Kavkazu i njemačke planove za to područje. Opisuje se i Stroopova uloga „rješavanju židovskog pitanja“ u Lavovu. Moczariski ovu mučnu epizodu ističe kao „vježbu“ za ono što se dogodilo sa Židovima u travnju i svibnju 1943. godine u varšavskom getu. Tim navodima Moczariski uvodi čitatelje u poglavlje *Uvježbavanje i uvertira za Grossaktion* (131-150) u kojima su opisana stradanja Židova u Galicijskom distriktu koja je proveo Fritz Katzmann. Uslijed tih događanja, Stroop je 17. travnja 1943. došao u Varšavu te sutradan obišao varšavski geto. U nastavku poglavlja detaljno je opisan početak velike akcije ubijanja Židova u varšavskom getu 19. travnja. Sljedeća četiri poglavlja *Zastave iznad geta* (150-165), *Veliki lov* (165-179), *Križ za hrabrost* (179-191), „*Aber ein guter Mann*“ (191-206) opisuju ulične borbe, pokret otpora i likvidacije varšavskog geta, tzv. *Grosse Aktion Warschau* koju je Stroop vodio od jutra 19. travnja do kasne večeri 16. svibnja 1943. godine i u kojoj je stradalo više desetaka tisuća Židova koji su ondje živjeli. Sljedeća dva poglavlja *U sedmom germanskom nebu* (206-222) i *Mramorno veleposlanstvo i židovski čilimi* (222-233) obrađuje Stroopovu karijeru u Grčkoj nakon akcije u Varšavi, zatim suradnju s liječnikom Ludwigom Hahnom te novi položaj u Wiesbadenu na kojem je ostao do ožujka 1945. godine. Sljedeće je poglavlje *Osmogodišnji esesovac* (233-245) i ondje je opisan njegov napredak u SS hijerarhiji te život u Wiesbadenu i povremeni odlasci u

Pariz. *Stanovništvo sam držao u šaci* (245-257) dio je knjige u kojem se opisuju diverzije koje su organizirale partizanske jedinice otpora u Francuskoj i Poljskoj te o „čudesnom“ oružju koje je naručio Himmler. U dvadeset i trećem poglavlju naslovljenom *Stroop likvidira feldmaršala* (257-274) opisuje se djelovanje njemačkih generala i vojskovođa kojima se Stroop divio. Poglavlje *Werwolf – posljednja jazbina* (274-293) obrađuje razdoblje kraja Drugog svjetskog rata i njemačke akcije uništavanja dokumenata. Pretposljednje poglavlje, *Ubojstva američkih pilota* (293-309), odnosi se na Stroopovo uhićenje 8. svibnja 1945. godine te premještaj u Dachau na sudski proces koji je završio u ožujku 1947. godine osudom na smrt za ubojstvo devetorice pilota SAD-a. Za pilote je u ćeliji tvrdio da s tim optužbama nije imao nikakve veze. Knjiga završava poglavljem *Stratište* (309-327) i kojem se opisuje Stroopova predaja poljskim vlastima 1947. godine, zatim zatvorsko iskustvo u Dachau i odnos poljskih čuvara prema njemu te osobna sjećanja Mocarskog na razgovore koje su vodili u ćeliji. Novo je suđenje Stroopu održano sredinom srpnja 1951. godine te je osuđen na smrtnu kaznu i obješen u ožujku 1952. godine. Na kraju knjige su i kratke biografije osoba spomenutih u knjizi te kazalo osobnih imena.

Posebna vrijednost knjige su i bilješke u kojima autor detaljno opisuje spomenute osobe i događaje te navodi osobne komentare i usporedbe podataka koje je iznio Stroop s onima koje su objavljeni u izvorima i literaturi. Zaključno možemo reći da je ova knjiga značajno djelo koje pomaže psihološkom i sociološkom portretiranju nacističkog ratnog zločinca koji je i u vrijeme iščekivanja izvršenja smrtno kazne i dalje vjerovao u nacističku ideologiju te se zbog svojih postupaka nije pokajao.

Josip Jagodar

Amer Maslo (prior.), *Pisma Hamdije Kreševljakovića Muhamedu Hadžijahiću (1938 – 1959)*, Sarajevo: Javna Ustanova Historijski arhiv Sarajevo; Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut, 2024, 188 str.

Nastavnik, samouki povjesničar i autor gotovo tristo bibliografskih jedinica, Hamdija Kreševljaković (1888. – 1959.), svoj profesionalni život posvetio je istraživanju bosanskohercegovačke prošlosti, osobito osmanskog razdoblja. Svojom predanošću, radnom etikom i skromnošću ostavio je trajan trag u historiografiji te i desetljećima nakon smrti nastavlja privlačiti pažnju znanstvene zajednice. Nakon impresivnog priređivačkog pothvata *Nekrolozi Hamdije Kreševljakovića* (2022.), sarajevski povjesničar, Amer Maslo, s Orijentalnog instituta u Sarajevu objavio je 2024. godine i njegovu korespondenciju s učenikom i dugogodišnjim prijateljem Muhamedom Hadžijahićem, vođenu između 1938. i 1959. godine. U prvome dijelu izdanja nalazi se *Predgovor* Aladina Husića, ravnatelja Orijentalnog instituta u Sarajevu, *Riječ urednika* Elme Dervišbegović, povjesničarke iz Historijskog arhiva u Sarajevu, *Zahvala* i *Uvod* Amera Masle, dok drugi dio čini sama korespondencija.

U *Predgovoru* (7-9) Aladina Husića Hamdija Kreševljaković prikazuje se kao važan povjesničar, bez formalne naobrazbe u toj struci, a koji pripada generaciji koja je postavila temelje moderne bosanskohercegovačke historiografije. Javna priznanja dobio je tek 1939. kada je postao dopisni član JAZU-a, a kasnije i član te potpredsjednik Naučnog društva BiH (1951). Smatra se i nezaobilaznim autoritetom za osmansko razdoblje bosanskohercegovačke povijesti. Husić podsjeća da je Kreševljakovićev spisateljski put započeo već u mladosti objavljivanjem narodnih